

Vi är alla Odysseus

Om du stannade upp och tänkte efter ett ögonblick, skulle du då gå med på att du ser ditt liv som en resa?

Att du ser dig själv, kanske som en pilgrim, sjöman eller racerförare, skumpande fram någonstans mellan barndom, ungdom, medelålder och ålderdom? Och att det finns stationer eller milstolpar på denna resa: flytta hemifrån, ta examen, skaffa jobb, skaffa barn, åldras och dö?

”Hur långt har jag kommit och hur långt har jag kvar?” Sådana frågor tycks oss helt naturliga att ställa om vi arbetar med ett projekt eller när vi går en utbildning. Men vid närmare eftertanke blir det tydligt att det här är någonting abstrakt; vad är långt och vad är kvar? Det är här fråga om användandet av metaforiska uttryck, alltså uttryck som utifrån sammanhanget ges en annan betydelse än de normalt har.

Språkforskarparet Lakoff och Johnson publicerade år 1980 boken ”Metaphors We Live By”. I den hävdar de att många metaforer vi använder när vi tänker på våra liv: att vi kört fast, missat tåget eller att allt går som på räls – alla är förgreningar av en överordnad metafor: metaforen ”livet är en resa”.

Förankrad i vår kultur

Metaforer är enligt Lakoff och Johnson inte bara enskilda språkliga figurer, utan är del av vår förståelse av världen. Metaforen ”livet är en resa” tycks vara djupt förankrad i vår kultur. I språket, arbetet, privatlivet och religionen. De första kristna kallade sig för Vägen. En andlig sökare är en pilgrim, ett slags resenär på väg mot Gud, på den abstrakta resan med milstolpar av personlig mognad. Inom andra religioner är metaforen också central: inom buddhismen talar man om den gyllene medelvägen, inom islam om två skilda vägar för dem som följer Gud respektive Satan. Metaforen återfinns i litteraturen hos Dantes pilgrim och hos Herman Hesses Siddharta eller i nyare tappning i

Finns det något annat sätt att tänka på livet än som en resa? En Odysseus-mosaik i Bardos Nationalmuseum, Tunisien. Bild: Dennis Jarvis

Paulo Coelho berättelser. Den inre resans metaforik tycks andas visdom och ett bejakande av livet.

Samma andas barn

När man söker jobb idag, ung som gammal, på McDonald's eller som IT-konsult, lämnar man sitt CV till arbetsgivaren. CV är förkortning för curriculum vitae vilket löst kan översättas till ”livsväg”. Karriären uppfattas som en resa med milstolpar (meriter) som man samlar på sig ”på vägen”. Kanske är resemetaforen särskilt väl lämpad för det kapitalistiska samhället. Det vi sår idag kan vi skörda imorgon, ordning och reda – löning på fredag. Den franske filosofen Gilles Deleuze har påstått att den linjära tidsuppfattningen och kapitalismen är samma andas barn. Vidare är nog den linjära tidsuppfattningen och livsresemetaforens etablering i språket och kulturen sprungna ur samma tänkande.

Vare sig det är en andlig resa eller en resa på karriärens väg så har livsresemetaforen en inneboende kvalitet som man kanske inte tänker på inledningsvis, när man entusiastiskt packar sin mentala kappsäck för att ge sig iväg. Metaforen ”livet är en resa” möjliggör jämförelser människor emellan. Vi kan inte låta bli att tänka att vissa människor har ”kommit långt” i sin personliga mognad eller karriär. Och andra har följaktligen kommit

mindre långt...

I litteraturhistorien kan man säga att romantikerna var extra svaga för att se livet som en resa, och skrev versepos där karaktärerna sökte sin plats i sig själva och i den fysiska verkligheten. Två av Västerlandets tidigaste och viktigaste litterära verk hade en resemetaforisk nivå: Odysseen och Iliaden. Där finns också en inre resa parallellt med den yttre, som båda avslutas i och med att hjälten Odysseus återvänder till ön Ithaka. Han hade funnit sig till rätta i sig själv och därmed förstått var i världen han hörde hemma. Detta på ungefär samma sätt som Candide efter sina många äventyr kommer fram till att det är bäst att odla sin trädgård. Eller likt Don Quijote som på slutet av sitt liv inser att visdomen börjar där äventyren slutar.

Men det finns andra omarbetningar av Odysseus öde där svårigheterna att avsluta resan blir större. Dante gjorde något med Odysseus som var mycket fascinerade för romantikerna. Han satte Odysseus i helvetet. När Dantes Odysseus berättar sin historia framkommer det nämligen att han funnit det omöjligt att finna sig till ro på Ithaka med sin familj och gett sig av på resa igen. Han hade haft ett för stort begär efter världens visdom och erfarenhet, och för denna girighet straffade Dante honom. I modernare användningar av odysseustemat

som hos t.ex. James Joyce och Alfred Tennyson blir det också svårare för hjälten att finna sig till ro och ”hitta hem”. Joyce och Tennysons verk kan läsas som yttringar av en tilltagande vilshenhet i vår kultur då den gamla, enligt Joyce själv allmänmänniska, arketyper i odysseustemat spricker. Det är inte så lätt att leva livet som en resa, i synnerhet i en alltmer narcissistisk och tävlingsinriktad värld. Bör livet kanske istället vara en trädgård?

Att ”skapa tid”

Ser man österut så finner man att en central del av att nå ”upplysning” i buddhism och hinduism är att genomskåda tiden, som anses vara en illusion. På senare tid har den andliga läraren Eckart Tolle nått berömmelse i Västerlandet bl.a. med sin bok ”The Power of Now”. Han anser att allt lidande har sin grund i att vi grubblar på det som varit, oroar oss för det som ska komma, eller önskar att saker var annorlunda än de faktiskt är. Denna vana att inte befinna sig i nuet utan transportera sitt medvetande framåt eller bakåt eller till en fantasivärld kallar han för att ”skapa tid”; tiden är en mental skapelse, vi tänker fram den.

Resemetaphoren, tycks det mig, måste oundvikligen bidra till att ”skapa tid”. För var har jag varit och vart är jag på väg? Är jag på rätt väg? Finns det något annat sätt man kan tänka på livet än som en resa? Enligt Lakoff och Johnson finns det kulturer där denna metafor inte existerar. Vilka kulturer och vilka metaforer det rör sig om går de inte närmare in på. Är för dessa människor livet kanske en trädgård, en dröm eller en cirkel? Hursomhelst är livsresemetaphoren svår att göra sig av med. Det är svårt att frigöra sig från dess romantiska tjuskraft. Den är så vacker. Och när Nietzsche i Den glada vetenskapen proklamerade att det finns något sjukligt i den europeiska folksjelen som driver vår kultur framåt så menade han kanske just att vi är som Odysseus allihop; giriga resenärer i färd med att förgylla vår livsväg, vårt curriculum vitae.

Joel Eklund

studerande i litteraturvetenskap